

МАДЫФІКАВАНЫЯ КРЫНІЦЫ БЕЛАРУСКАГА ПРАВА

М. У. Сільчанка, Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы

1. Пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, а таксама заключэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь складаюць асобную групу і самастойную падсістэму крыніц сучаснага беларускага права ў сэнсе Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь – групу мадыфікаваных крыніц права. Гэта нарматыўныя акты асобнага зместу і асобнага прызначэння ў сістэме крыніц нашага права. Яны з’яўляюцца, па-першае, неабходнымі дапаўненнямі да самастойных відаў крыніц сучаснага беларускага права – нарматыўнага прававога акта, дагавора нарматыўнага зместу, прававога звычая і г. д., па-другое, пэўнай «мадыфікацыяй» існуючых відаў крыніц права, без якіх немагчыма належная рэалізацыя і прымяненне самастойных відаў крыніц сучаснага беларускага права, па-трэцяе, у нарматыўных актах вышэйшых судовых інстанцый «інтэрпрэтуюцца» як крыніцы нацыянальнага, так міжнароднага права, і таму яны не ўваходзяць у склад асобнай групы крыніц унутрыдзяржаўнага ці міжнароднага права, па-чацвёртае, спасылаючыся толькі на гэтыя нарматыўныя акты судовай улады, нельга наўпрост вырашыць ніводнае юрыдычнае пытанне.

2. У юрыдычным механізме рэгулявання грамадскіх адносін мадыфікаваныя крыніцы права ў форме пастаноў Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь складаюць самастойнае звязно нарматыўнай асновы, галоўным прызначэннем якога з’яўляецца адаптацыя норм права, якія замацаваны ў самастойных відах крыніц права, да рэальных грамадскіх адносін без унясення змен у дзеючыя крыніцы права і без іх нарматыўнага тлумачэння.

Асаблівасці адаптацыі норм права дадзенымі судовымі інстанцыямі ў тым, што яна адбываецца на падставе абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі. Судовая практыка і судовая статыстыка могуць абагульняцца і іншымі шляхамі, напрыклад, праз стварэнне самастойных відаў крыніц права – нарматыўнага прававога акта, дагавора нарматыўнага зместу і г. д., ці праз навуковыя каментарыі да дзеючых крыніц права, у іншых формах. У першым выпадку абагульненне судовай практыкі і судовай статыстыкі праводзіцца з захаваннем працэдур і правіл, якія з’яўляюцца характэрнымі для норматворчага працэсу, ажыццяўляецца кампетэнтнымі норматворчымі структурамі, афармляецца належным чынам і выдаецца ў форме самастойных крыніц права з адпаведнай назвай. У другім выпадку абагульненне судовай практыкі і судовай статыстыкі, па-першае, не будзе мець абавязковага нарматыўнага характару, па-другое, не выконвае ролі па адаптацыі норм права да рэальных грамадскіх адносін, па-трэцяе, не ажыццяўляецца вышэйшымі судовымі інстанцыямі краіны.

3. Памылковымі з’яўляюцца высновы аб аднясенні судовай практыкі

цалкам да асобнага віду крыніц права. Судовая практыка – вельмі складанае ўтварэнне, у склад якога ўваходзяць элементы самага рознага характару, частка з якіх мае непасрэднае дачыненне да крыніц права, іншыя элементы аказваюць ускоснае ўздзеянне на фарміраванне крыніц права. Прыкладам першага роду з’яўляюцца пастановы Пленумаў вышэйшых судовых інстанцый з правапалажэннямі, у якіх замацоўваюцца вынікі абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі. Судовая практыка, безумоўна, можа прывесці да фарміравання прававога звычая – агульнага правіла паводзін прававога характару, якое не знайшло свайго замацавання ў правапалажэннях пастаноў Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, але выкарыстоўваецца судовымі інстанцыямі Рэспублікі Беларусь у якасці агульнаабавязковага правіла.

4. Нарматыўныя акты вышэйшых судовых інстанцый Рэспублікі Беларусь у форме пастаноў Пленумаў «завязваюцца» на іншыя крыніцы дзеючага права, без якіх яны губляюць свой сэнс і прызначэнне. Спецыфіка гэтых нарматыўных актаў якраз і зводзіцца да таго, што яны адначасова інтэрпрэтуюць нейкія крыніцы права і абагульняюць судовую практыку і судовую статыстыку. Гэта значыць, што яны выконваюць адначасна дзве неад’емныя для гэтых актаў функцыі – інтэрпрэтацыя іншых крыніц права на падставе абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і абагульненне судовай практыкі і судовай статыстыкі шляхам інтэрпрэтацыі іншых крыніц права. Ніводная з гэтых функцый не можа быць ажыццёўлена сама па сабе без выканання другой. Толькі адначасовае іх ажыццяўленне забяспечвае нарматыўны характар актаў Пленумаў вышэйшых судовых інстанцый, іх абавязковасць для органаў судовай улады, іншых дзяржаўных органаў (службовых асоб) і грамадзян.

5. Для абазначэння нарматыўных палажэнняў, якія фармуліруюцца ў пастановах Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, прымальным можна лічыць паняцце правапалажэння. Правапалажэнне, якое ствараецца Пленуамі вышэйшых судовых інстанцый, у адрозненне ад прэцэдэнту, фармулюецца не пры разглядзе канкрэтнай судовай справы і не пры прабелах у пазітыўным праве, а шляхам аналізу і абагульнення судовай практыкі па шэрагу спраў, судовай статыстыкі і на падставе дзеючых норм права ў мэтах іх «адаптацыі» да рэчаіснасці шляхам своеасаблівай дэталізацыі і канкрэтызацыі і падзяляе іх лёс пры змене ці адмене норм права. Абагульненне правапрымяняльнай, у тым ліку судовай, практыкі не можа выходзіць за межы дзеяння існуючага пазітыўнага права і робіцца на яго падставе.

6. Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь забяспечвае вяршэнства Канстытуцыі краіны шляхам ажыццяўлення кантрольных паўнамоцтваў за адпаведнасцю ўсіх нарматыўных актаў Асноўнаму Закону краіны. Нарматыўныя акты, якія прызнаюцца Канстытуцыйным Судом не адпавядаючымі Канстытуцыі ці актам, якія валодаюць больш высокай

юрыдычнай сілай, лічацца страціўшымі сілу цалкам ці ў вызначанай іх частцы. Натуральна, што размова пры гэтым ідзе не толькі аб нарматыўных прававых актах, але і аб іншых відах крыніц як нацыянальнага, так і міжнароднага права – прававых звычаях, дагаворах нарматыўнага зместу, прававых прэцэдэнтах і г. д.

Заклучэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі, падобна таму, як і пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, «завязваюцца» на ўсю сістэму крыніц сучаснага беларускага права і ажыццяўляюць яе адаптацыю да рэальных грамадскіх адносін. Праўда, у іншым кірунку, чым гэта робяць акты вышэйшых судовых інстанцый судоў агульнай і гаспадарчай юрысдыкцыі. Калі пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда адаптуюць нормы дзеючага беларускага права да рэальных грамадскіх адносін шляхам абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і выдання абавязковых для выканання пастаноў, то заключэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь забяспечваюць гэта праз прывядзенне ў адпаведнасць Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь зместу ўсіх крыніц сучаснага беларускага права як па зместу, так і па форме. Галоўная місія заключэнняў Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц сучаснага беларускага права, якая наўпрост уплывае на іх прававую прыроду, зводзіцца да выканання кантрольнай функцыі ў сістэме крыніц права з мэтай забеспячэння іх сістэмнасці і ўзаемаўзгодненасці, падтрымання ўсёй сістэмы крыніц сучаснага беларускага права ў адпаведнасці з Канстытуцыяй краіны.

Заклучэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь адносяцца да ліку нарматыўных актаў у сэнсе Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і займаюць у сістэме крыніц права прамежкавае становішча паміж Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і тым відам крыніц права, якія правяраюцца поўнасю ці ў нейкай частцы на іх адпаведнасць Канстытуцыі краіны і іншым крыніцам права, якія валодаюць больш высокай юрыдычнай сілай. Толькі ў гэтай «звязцы» заключэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь набываюць юрыдычную значнасць і абавязковасць для ўсіх суб'ектаў права.

7. Важнае значэнне для характарыстыкі мадыфікаваных крыніц права мае вызначэнне іх месца і юрыдычнай сілы ў сістэме крыніц права.

Месца пастаноў Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц сучаснага беларускага права і іх юрыдычная сіла вызначаюцца месцам і юрыдычнай сілай тых крыніц права, адносна дзеяння і прымянення якіх Пленуамі Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь была абагульнена судовая практыка і судовая статыстыка. Юрыдычная сіла нарматыўных актаў гэтых органаў судовай улады мае «рухомы характар». У адных выпадках яна вызначаецца праз юрыдычную сілу Канстытуцыі Рэспублікі

Беларусь, калі, напрыклад, абагульняецца судовая практыка і судовая статыстыка непасрэднага прымянення судовымі інстанцыямі краіны пэўнай нормы Асноўнага Закона краіны. Калі ж абагульняецца судовая практыка і судовая статыстыка прымянення дэкрэта ці і ўказа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, то наўпрост юрыдычная сіла нарматыўных актаў вышэйшых судовых інстанцый азначаецца праз юрыдычную сілу дэкрэта ці ўказа Прэзідэнта краіны. Юрыдычная сіла нарматыўных актаў вышэйшых судовых інстанцый можа вызначацца і праз юрыдычную сілу іншых крыніц сучаснага беларускага права, напрыклад, праз вызначэнне месца і юрыдычнай сілы ратыфікаванага Рэспублікай Беларусь міжнароднага дагавора.

У адрозненне ад юрыдычнай сілы пастаной Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, якая з'яўляецца «рухомай», юрыдычная сіла заключэнняў Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь жорстка і адназначна акрэслена ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Паколькі абсалютна ўсе крыніцы сучаснага беларускага права могуць быць правераны Канстытуцыйным Судом на іх адпаведнасць Асноўнаму Закону краіны, то юрыдычная сіла заключэнняў Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь не можа быць меншай, чым юрыдычная сіла гэтых крыніц права, яна іх пераўзыходзіць, але саступае юрыдычнай сіле Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

8. Такім чынам, заключэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь, падобна таму, як і пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, з'яўляюцца адной з мадыфікаваных крыніц сучаснага беларускага права. Праўда, функцыі гэтай мадыфікаванай крыніцы права ў сістэме крыніц сучаснага беларускага права адрозніваюцца ад функцый, якія выконваюць пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь. А ўлічваючы розніцу ў характары юрыдычнай сілы паміж заключэннямі Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь і пастановамі Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, можна зрабіць выснову аб тым, што заключэнні Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь, магчыма, і не ўваходзяць у склад самастойнай падсістэмы нарматыўных актаў судовай улады – нарматыўных актаў вышэйшых органаў судовай улады Рэспублікі Беларусь, а складаюць толькі самастойную падгрупу мадыфікаваных крыніц сучаснага беларускага права.